

**Надруковано у збірнику Питання культурології: Збірник наукових
праць. Випуск 24 / Київський національний університет культури і
мистецтв.- К., 2008.- С.80-85**

УДК 021.4: 331.348

Матвійчук О.Є.,
кандидат педагогічних
наук, доцент кафедра
методики суспільно-
гуманітарної освіти та
виховання ІППО КУ
імені Бориса Грінченка

Дозвіллева діяльність бібліотек

Бібліотека – храм світової культури всього людства. Вона виконує важливі функції: просвітницьку, інформаційну, виховну, комунікативну. Розглядаючи генезис розвитку бібліотеки можна побачити як із книгосховищ минулого зразка, метою яких було накопичення книжкових багатств, бібліотека шляхом еволюції перетворюється в стійкий соціальний інститут. Пройшовши шлях від глиняних табличок Шумера і Ніневії, папірусів старовинного Єгипту через середньовічні монастирі до зібрань перших шкіл, від них до безкоштовної публічної бібліотеки нашого часу, бібліотека «перетерпіла» великий і довгий шлях змін, кожна із яких була обумовлена потребами суспільства. Історіографічними дослідженнями еволюції бібліотеки займаються історики, культурологи, філософи, бібліотекознавці. Об'єм історичного матеріалу розвитку бібліотек досить великий. Складені фундаментальні описи окремо взятих бібліотек (Олександрійської, Британської та інших).

На рубежі ХХ- ХХІ століть все більше прослідковується тенденція перетворення публічних бібліотек у соціокультурні центри своїх регіонів, де бібліотека діє у традиційному і віртуальному бібліотечно-комунікативному просторі. Як зазначає І.Курас. бібліотечні працівники повинні посилити

пропаганду нової місії бібліотеки серед населення не тільки як культурно-дозвілєвого центру, але й як соціального інституту, що покликаний забезпечити розвиток інтелектуального потенціалу країни, інформаційно-культурне супроводження процесів її політичної і економічної модернізації, продукуванню і поширенню нових ідей та знань. Якщо простежити зміну місії бібліотек від їх виникнення як соціального інституту суспільства до сьогодення, можна умовно визначити три етапи її еволюції. На першому етапі розвитку призначення бібліотеки, в основному, пов'язане зі зберіганням суспільно корисних текстів, забезпечення ними спочатку еліти, а згодом, з поширенням книгодрукування і освіченості населення, забезпечення доступності зосереджених у бібліотеці скарбів усього населенню через систему публічних бібліотек. Це місія 1.

Соціальна функція сучасної бібліотеки полягає у забезпеченні всім членам суспільства доступу до зафіксованих знань, встановлення комунікацій із зовнішнім світом. Зміна місії зумовлена суттєвим посиленням значення знань як каталізатора суспільного розвитку і можливістю їх мобільного поширення в інтерактивному режимі. Це місія 2. Бібліотека дедалі більше набуває рис інформаційної системи : кодування і декодування інформації, множення, передача, адресація, захист.

Технічна інтеграція бібліотеки як соціального інституту «для всіх» в інформаційних простір сучасного суспільства дасть їй змогу зробити наступний крок у своєму розвитку : перейти до виконання місії 3 – забезпечення зростання різноманітності знань, які використовуються в суспільстві, що є головною умовою соціального прогресу.

Якщо розглядати технічну еволюцію бібліотек, то вони адаптувались до існуючих технологій, подолавши шлях від сховищ папірусів і глиняних табличок давніх часів до зібрань на лазерних дисках і застосування для передачі знань сучасних засобів комунікацій [14].

Бібліотеку розглядають як соціальний інститут, розуміючи при цьому історичні форми організації і регулювання різних сфер соціального життя. Бібліотека- сутність соціального інституту, де соборно-софійна думка набула форми, тобто впорядкування, організації, певного оформлення, щоб зберігатись тисячоліттями і бути доступною людині – читачу (людині, яка читає). За багатовікову історію існування бібліотека пройшла довгий і часто драматичний шлях перетворення в стійкий соціальний інститут, який впорядковує, систематизує та дисциплінує інформацію символів, образів та смислів світової культури. Однією із функцій соціального інституту бібліотеки є забезпечення наступності людської думки в просторі і часі. Бібліотека є своєрідним дзеркалом суспільства, його історичною пам'яттю. Вона надає можливість залучитись до досвіду минулого і теперішнього, до культур різних країн, перегорнути сторінки трагедій та досягнень людської історії. Бібліотека з'явилась тоді коли накопичена маса історичного досвіду і знань перевищила можливості людської пам'яті, їх збереження не могло більше забезпечуватись засобами усних традицій. Перші бібліотеки були в основному царськими або належали духовенству. Збережені описи перших бібліотек дозволяють виявити елементи майбутнього соціального інституту бібліотеки. Це перш за все: збір всіх доступних видів інформації і акумуляція їх матеріальних носіїв в певному обладнаному місці; соціалізація книжкової інформації шляхом відкритого для користувачів доступу до книг; розподіл та класифікація інформації; розстановка фонду в систематичному порядку; бібліотека має храмовий характер, її естетичне оформлення, правила поведінки, які вимагають відповідного ставлення і дотримання; відкритість бібліотеки для всесвітньої думки, модернізація та сприйняття бібліотекою науково-технічних досягнень, що сприяє вдосконаленню форм та засобів збереження книг. В епоху середньовіччя бібліотека значно розширює соціальні функції за рахунок її орієнтації на публічну освіту і виховання. Збільшення кількості публічних бібліотек посилило комунікаційну функцію

бібліотеки, поступово перетворило її в центр соціально-культурного спілкування. Публічна бібліотека - заклад, що відкриває населенню регіонів доступ до знань, інформації, культури, освіти, сприяє розвитку соціокультурної діяльності.

Основними функціями бібліотеки як соціокультурного центру є **меморіальна** (функція пам'яті). Вона дозволяє зберігати письмово зафіксовані знання, а бібліотекам залишатись джерелом інтелектуальних ресурсів суспільства, забезпечуючи організацію і доступ людей до знань. Наступна функція – **інформаційна** - надання сучасних послуг, широкий доступ до інформаційних потоків і задоволення запитів на різні види інформації. **Освітня** функція пов'язана із засвоєнням універсальної культури і систематизованого знання, яке змінює людину. **Дозвіллєва** (рекреаційна) функція різними формами сприяє відпочинку читачів, задоволенню їх естетичних потреб. Функція **соціалізації** спрямована на забезпечення процесу засвоєння людиною певної системи знань, норм, цінностей, які дозволяють їй функціонувати в якості рівноправного члена суспільства. **Комунікативна** функція бібліотеки як центру міжособистісного спілкування людей сприяє обміну інформацією. **Культурна** функція – сукупність видів роботи, спрямована на вільний розвиток читачів, залучення їх до цінностей світової культури. Реалізується дана функція шляхом використання багатоманітних форм діяльності від безпосередньої видачі видань до організації різних любительських об'єднань, клубів за інтересами. Багато бібліотекознавців звертаються у своїх дослідженнях до визначення функцій бібліотеки.

Так, зокрема М.М. Самохіна виділяє наступні сутнісні функції бібліотеки як соціального інституту:

1. Кумуляція – збір, збереження документів та інформації про них;
2. Класифікація – «складання» документів у фонд, що виступає в якості моделі культури;

3. Трансляція – надання користувачам класифікованих документів та інформації про них;

4. Ціннісна орієнтація – ієрархізація елементів моделі виділення цінностей і рекомендація їх користувачам [14].

Соціальна роль і соціальні функції реальної бібліотеки тісно пов'язані з історичним процесом розвитку людства. Слід зазначити, що у соціологічному змісті функція – це роль, яку виконує соціальний інститут відповідно до потреб. На нашу думку, функція бібліотеки це відповідь на запитання: що саме бібліотека робить для суспільства, які завдання допомагає вирішити, які обов'язки покладає на неї суспільство. Таким чином, генезис бібліотеки як соціокультурного центру засвідчив її поступове перетворення із книгосховища (метою якого було накопичення книжкових багатств) в соціальний інститут, який має на меті впорядкувати і організувати духовно-інтелектуальну сферу життєдіяльності людства.

Бібліотека як культурний інститут викликає до себе дослідницьку увагу з того часу, з якого вона була усвідомлена як специфічний елемент життя культурної людини. Функціонування бібліотеки тісно пов'язане з культурними, соціально-економічними, політичними напрямками розвитку держави. Бібліотека- це місце циркуляції інформації, в якій бібліотекар і читач поєднані в єдиному комунікаційному просторі. Бібліотеку можна розглядати і як простір, в якому існує певний порядок, виробляються правила, що сприяють вмінню читати та мислити, складається специфічний бібліотечний етнос, в основі якого лежить повага до книги як цінності.

В сучасній теоретичній культурології широко використовуються поняття «культурний інститут», «культурний центр» та інші їм подібні. Культурні центри - поняття, що прийняте в історії культури, пояснює виникнення локальних культур, центрів. Дане культурологічне поняття введено в науковий обіг і фіксує галузь культурних ознак [7, 9]. Культурні центри мають специфічні способи інституалізації у вигляді соціальних закладів,

способів та видів діяльності, що залежать від характеру даного суспільства, ступені його розвитку. Соціально-культурний центр, на думку А.В.Соколова, формально організована сукупність закладів (служб, центрів) і професійних груп, яка володіє самовиробництвом і певним суспільним призначенням [12]. Соціально-культурний інститут – культурологічна категорія, визначається як фіксована частина соціальних організацій суспільства, призначена для упорядкування спільного життя і діяльності людей, для трансляції знань , традиційних елементів культури [7, 9]. Культурні інститути – бібліотеки – заклади і організації, які створюють, виконують і зберігають, розповсюджують художні твори, культурні цінності. Бібліотека як культурний інститут з кожним періодом розвитку суспільства стає важливою необхідністю реалізації постійно зростаючих культурних запитів людини.

Тенденція зміни ролі і функцій бібліотек в культурі може бути виявлена шляхом аналізу ціннісних орієнтацій бібліотечної діяльності в ті чи інші історичні періоди, технології збереження книг і специфіки бібліотечного дискурсу. Роль бібліотеки як соціокультурного інституту служить предметом широких дискусій серед бібліотекознавців, істориків і в останні десятиліття культурологів та філософів. Теорія соціокультурної діяльності включає в себе також і теорію бібліотеки, формування загальних понять, закономірностей її функціонування, осмислення місця бібліотеки в світі, соціального значення і ролі в суспільстві, розуміння її як культурного центру.

Серед науковців, практиків, які досліджують ці питання слід відмітити: М.М.Самохіну, Т.Б.Маркову, Г.К.Олзоєву, С.Г.Матліну, М.С.Слободяника, А.С.Чачко, Н.М.Кушнарєнко, Л.Г.Петрову та інших. Більшість з них розглядають бібліотеку як систематизацію культурного спадку , у зв'язку з типом бібліотек, їх функціональною визначеністю.

Теорію соціокультурної діяльності досліджували філософи, серед них : Х.Г.Гадамер, Х.Л.Борхес, У.Еко, П.А.Сорокін, Д.С.Ліхачьов. Вони

визначають соціокультуру як одну із цивілізацій, весь світ. У вузькому
сміслі соціокультура , на думку вище названих науковців, культурна
система, яка має свою ментальність, власну систему знань, філософії,
світогляду, релігії, мистецтва, права, соціальних відносин [1,10,13].
Основними культурними якостями в соціокультурній системі визначають
поняття «норма», «цінність», «значення». Елементами цієї системи є люди,
соціальні інститути, соціокультурна взаємодія, що здійснюється в рамках
будь-яких організованих структур. Поширеним у наукових колах сьогодні є
термін «соціокультурна діяльність ». Її розглядають як діяльність соціальних
суб'єктів , сутність і зміст якої складають процеси збереження культури,
визначають коло явищ і галузь технологій. Соколов А.В. визначає соціально-
культурну діяльність як культурну діяльність соціальних суб'єктів,
соціальних груп, суспільства в цілому по створенню культурних цінностей,
розвитку здібностей індивідів і обслуговування їх творчої діяльності,
комунікації, розповсюдження, збереження і суспільне використання всіх
видів культурних цінностей. Соціокультурна діяльність бібліотеки реалізує
поєднання двох підходів- технічного, при якому бібліотека розглядається як
«механізм» внутрішнього функціонування систем : комплектування,
обробки, каталогізації, систематизації, видачі і культурно-філософського, де
бібліотека являє собою культурне середовище спілкування бібліотекаря і
читача, а також інформаційне середовище, що концентрує знання конкретної
історичної епохи [4,6]. Соціокультурна діяльність бібліотеки на сучасному
етапі досить різноманітна, насичена багатьма формами та засобами. В
нашому дослідженні ми намагатимемось детальніше розглянути один із
напрямів соціокультурної діяльності бібліотек – дозвілєву діяльність.

Термін «дозвілєва діяльність» ввійшов в науковий обіг в 90-тих роках
XX століття. [5] Розглядаючи термін «дозвілля» більшість науковців
трактують його як синонім слова вільний час і частину неробочого часу, яка
залишається у людини з відрахуванням різного роду справ; сукупність

занять, що виконують функцію відновлення фізичних і психічних сил людини; діяльність заради самовдосконалення, власного задоволення, досягнення культурної мети за власним вибором. Відповідно це і є суттю дозвіллевої діяльності [13]. Дозвіллева діяльність має складний інтегративний характер. Термін «дозвіллева діяльність» розглядається сучасними науковцями як культурно-дозвілева діяльність [3]. Але перше визначення було культурно-просвітницька робота. Дослідниця Г.В.Головіна зазначає, що термін «культурно-дозвілева діяльність» більш точно виражає суть дозвілля [2].

Дозвілля – це час, який людина може використати за власним бажанням. До сфери культурно-дозвіллевої діяльності входять культурний відпочинок і спілкування, які відбуваються в умовах вільного часу на основі особистого інтересу та виявлення ініціативи щодо організації змістовного проведення. В останні десятиліття бібліотекознавство збагатилось такими термінами як «вільний час», «дозвілля», «рекреація». Виховні, культурно-дозвілєві форми роботи з читачами набагато краще зацікавлюють користувачів, коли проводяться із врахуванням електронних, аудіовізуальних творів на компакт-дисках. Вони здійснюють помітний вплив на формування читацьких і глядацьких переваг, спонукаючи до ознайомлення з кращими художніми, науково-популярними, публіцистичними творами. Дві функції культурна і рекреаційна сьогодні розуміються як одне ціле – підтримка різних культурних заходів і організація дозвілля громадян, що робить відвідування бібліотеки приємним і популярним. Рекреаційна роль бібліотек поступово зазнає змін. На відміну від попередніх визначень рекреації як діяльності, спрямованої на забезпечення потреб користувачів розважальною літературою [10], сьогодні рекреацію розуміють як дозвілля, розвагу, яка необхідна людині для забезпечення її особистого благополуччя, подолання стресів повсякденного життя [1]. Пріоритетною діяльністю бібліотек на сьогоднішній момент є не тільки комплектування фондів, створення

електронних каталогів, ведення нових методів, що полегшують роботу читачів при пошуку необхідної літератури, але й розширення видів культурно-дозвілєвої і дозвілєво-освітньої діяльності.

Аналіз практичних публікацій з даної проблеми засвідчив розуміння бібліотечними працівниками України місця і ролі дозвілєвої функції в сучасній бібліотеці. Організувати культурно-масову роботу в бібліотеці – значить вдихнути життя у всю її діяльність. Реалізація дозвілєвої функції у бібліотеках сприятиме забезпеченню повноцінного використання вільного часу користувачів.

Список використаної літератури

1. Арнольдов А.И. Культурная политика: реалии и тенденции.-М., 2002.- 64 с.
2. Головина Г.В. Понятие и термин «досуговая деятельность» в условиях междисциплинарного пространства бытия науки // Информационная культура общества и личности в XXI веке.- Краснодар, 2006.- С. 148-152
3. Домаренко Е. Организация досуга пользователей // Библиотека .- 2006.- №4.- С. 23-25
4. Домаренко Е. Социально-культурная деятельность библиотек : Научно-практическое пособие.- М.: Либерея-Бибинформ, 2006.- выпуск 44.- 120 с.
5. Жарков А.Д. Технология культурно-досуговой деятельности : Учеб.метод. пособие.- М.: Изд-во МГУК : НПО «Профиздат», 2002.- 288 с.
6. Зайцев В.Н. Социокультурная деятельность библиотек – один из путей развития информационного общества // Библиотековедение.- 2006.- №2.- С.23-25
7. Короткий енциклопедичний словник з культури / укладач М.М.Корінний, В.Ф.Шевченко.- К.: Україна, 2003.- 384 с.
8. Культура и культурология: Словарь / Сост. А.И.Кравченко.- М.: Деловая книга, 2003.- 928 с.

9. Лапин Н.И. Проблема социокультурной трансформации // Вопросы философии.- М., 2000.- №6.- С.3-10
10. Ловкова Т.Б. Культурно-досуговая деятельность публичных библиотек : терминологический аспект // Библиотековедение.- 2004.- №4.- С.32-35
11. Соколов А.В. Феномен социально-культурной деятельности.- Спб.: ГУП, 2003.- 203 с.
12. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество.- М.: Политиздат, 1992.- 120 с
13. Термінологічний словник з культурології / Н.Ю.Більша, Н.І.Єфімчук.- К.: МАУП, 2004.- 144 с.
14. Самохина М.М. Библиотека как социальный институт и ее функции //Библиотека и общество в России 90-х гг. XX века: материалы семинара.- М., 1994.- С.12-18.